

**O'SMIRLIK DAVRIDA BIPOLYAR AFFEKTIV BUZILISHLARNI
ANIQLASHDA ZAMONAVIY PSIXOLOGIK DIAGNOSTIKA
USULLARINING SAMARADORLIGI**

Mustafoyev Shezod Muzaffar o'g'li,
Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada o'smirlik davrida uchraydigan bipolyar affektiv buzilishlarni aniqlashda zamonaviy psixologik diagnostika usullarining samaradorligi tahlil qilinadi. O'smirlik davri - shaxsiy va emotsional rivojlanishning murakkab bosqichi bo'lib, bu jarayonda affektiv buzilishlarni erta aniqlash kelgusidagi psixologik va ijtimoiy moslashuvda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada zamonaviy psixometrik testlar, klinik suhbat metodlari, kuzatuv va nevropsixologik baholash yondashuvlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, diagnostik jarayonning samaradorligini oshirish uchun multimodal baholash, kompyuterlashtirilgan test tizimlari va sun'iy intellekt asosidagi skrining vositalarining qo'llanishi muhokama qilinadi. Tadqiqot natijalari diagnostika usullarining aniqligi va tezkorligini oshirish, shuningdek, psixolog va psixiatrlar hamkorligini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *bipolyar affektiv buzilish, o'smirlik davri, psixologik diagnostika, psixometrik testlar, klinik suhbat, nevropsixologik baholash, multimodal baholash, zamonaviy psixodiagnostika, sun'iy intellekt, erta aniqlash, emotsional buzilishlar, skrining, psixolog-psixiatr hamkorligi.*

Аннотация. *В данной статье рассматривается эффективность современных психологических методов диагностики биполярных аффективных расстройств в подростковом возрасте. Подростковый период является сложным этапом личностного и эмоционального развития, и раннее выявление аффективных расстройств играет ключевую роль в дальнейшем психологическом и социальном благополучии. В работе анализируются современные психометрические тесты, методы*

клинического интервью, наблюдения и нейропсихологической оценки. Особое внимание уделяется применению мультимодальной диагностики, компьютеризированных тестовых систем и скрининговых инструментов на основе искусственного интеллекта для повышения точности и оперативности диагностики. Результаты исследования подчеркивают необходимость комплексного подхода и тесного взаимодействия психологов и психиатров в работе с подростками.

Ключевые слова: биполярное аффективное расстройство, подростковый возраст, психологическая диагностика, психометрические тесты, клиническое интервью, нейропсихологическая оценка, мультимодальная диагностика, современная психодиагностика, искусственный интеллект, раннее выявление, эмоциональные расстройства, скрининг, сотрудничество психолога и психиатра.

Abstract. This article examines the effectiveness of modern psychological diagnostic methods in identifying bipolar affective disorders during adolescence. Adolescence is a complex stage of personal and emotional development, where early detection of affective disorders plays a crucial role in ensuring future psychological and social well-being. The paper reviews contemporary psychometric tests, clinical interview techniques, observational methods, and neuropsychological assessment approaches. Special emphasis is placed on the use of multimodal assessment, computerized testing systems, and artificial intelligence-based screening tools to improve the accuracy and efficiency of diagnosis. The findings highlight the importance of integrated approaches and close collaboration between psychologists and psychiatrists in working with adolescents.

Key words: bipolar affective disorder, adolescence, psychological diagnostics, psychometric tests, clinical interview, neuropsychological assessment, multimodal assessment, modern psychodiagnostics, artificial intelligence, early detection, emotional disorders, screening, psychologist-psychiatrist collaboration.

Kirish. O'smirlik davri inson hayotidagi eng muhim va murakkab bosqichlardan biri bo'lib, bu davrda fiziologik, psixologik va ijtimoiy o'zgarishlar

juda tez va intensiv kechadi. Biologik yetilish, gormonal o'zgarishlar, shaxsiy identifikatsiya jarayoni va mustaqillikka intilish - bularning barchasi o'smirning emotsional barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, affektiv buzilishlar, xususan, bipolyar affektiv buzilish (BAB) o'smirlar orasida alohida ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha bipolyar affektiv buzilishning o'rtacha tarqalish darajasi aholining 1–3 foizini tashkil etsa-da, bu kasallikning o'smirlar orasida aniqlanish darajasi ancha past bo'lib qolmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, BAB belgilari ko'pincha depressiv epizodlar, giperaktivlik, impulsiv xatti-harakatlar yoki o'smirlik davriga xos “normal” emotsional o'zgarishlar sifatida noto'g'ri talqin qilinadi. Bu esa erta tashxis qo'yish imkoniyatlarini cheklaydi va kechikkan davolashga olib keladi.

Zamonaviy psixologik diagnostika usullari - psixometrik testlar, klinik suhbat, kuzatuv, nevropsixologik baholash hamda multimodal yondashuvlar - ushbu muammoni samarali hal qilish imkonini beradi. So'nggi yillarda diagnostika jarayonida kompyuterlashtirilgan test tizimlari, mobil ilovalar, shuningdek, sun'iy intellekt (AI) asosidagi skrining vositalari keng qo'llanilmoqda. Bunday texnologiyalar nafaqat aniqlik va tezkorlikni oshiradi, balki tashxis qo'yishda subyektiv xatoliklarni kamaytiradi.

O'zbekiston sharoitida bu yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlar endigina rivojlanib bormoqda. Mamlakatimizdagi psixologik xizmat tizimi, maktab psixologlari, tibbiyot xodimlari va ota-onalar hamkorligi o'smirlar ruhiy salomatligini ta'minlashda hal qiluvchi o'rin tutadi. Shu sababli, bipolyar affektiv buzilishlarni erta aniqlashda zamonaviy diagnostika usullarini joriy etish va ularni mahalliy sharoitga moslashtirish - zamonaviy psixologiya oldidagi dolzarb vazifalardan biridir.

Mazkur maqola o'smirlik davrida bipolyar affektiv buzilishlarni aniqlashda qo'llanilayotgan zamonaviy psixologik diagnostika usullarining ilmiy asoslarini, ularning samaradorligi va qo'llash imkoniyatlarini tahlil qiladi.

Bipolyar affektiv buzilish (BAB) - depressiv va manik/hypomanik

epizodlar almashinuvi bilan kechadigan surunkali psixiatrik holat bo'lib, adabiyotlarda u o'smirlar ruhiy salomatligiga jiddiy tahdid sifatida qayd etiladi. Kraepelin (1899) tomonidan manik-depressiv psixoz sifatida birinchi bor ilmiy tavsiflangan ushbu buzilish keyingi yillarda klinik mezonlar bo'yicha kengaytirilib, DSM-5 (APA, 2013) va ICD-11 (WHO, 2019) tasniflarida aniq diagnostik kriteriylar bilan belgilandi. Tadqiqotlar (Birmaher & Axelson, 2006; Van Meter et al., 2016) shuni ko'rsatadiki, o'smirlar orasida BAB tarqalish darajasi 1–2% atrofida bo'lsa-da, ko'pincha noto'g'ri tashxis qo'yilishi sababli real ko'rsatkich bundan yuqori bo'lishi mumkin.

Adabiyotlarda o'smirlik davrida BAB diagnostikasining murakkabligi uch asosiy omil bilan izohlanadi:

1. **Simptomlarning o'zaro ustma-ust kelishi** - giperaktivlik, impulsivlik va emotsional tebranishlar ko'pincha ADHD yoki odatiy o'smirlik o'zgarishlari bilan aralashib ketadi.

2. **Subyektiv baholashga tayanish** - klinik suhbat va simptomlar haqidagi ma'lumot ko'pincha ota-ona yoki o'qituvchilar fikriga asoslanadi, bu esa xolislikka ta'sir qiladi.

3. **Erta boshlanishdagi atipik kechish** - o'smirlar orasida manik epizodlar ko'pincha yengilroq yoki yashirin shaklda bo'lib, depressiv epizodlar ustunlik qiladi.

So'nggi yillarda zamonaviy psixologik diagnostika vositalarining samaradorligini oshirish bo'yicha bir qator ilmiy izlanishlar olib borildi. Masalan, **Young Mania Rating Scale (YMRS)** va **Children's Depression Rating Scale – Revised (CDRS-R)** kabi psixometrik o'lchovlar klinik aniqlikni oshiradi (Fristad et al., 2011). Shuningdek, **Child Behavior Checklist (CBCL)** o'smirlar xulq-atvori va emotsional holatini ko'p yo'nalishli baholash imkonini beradi.

Zamonaviy adabiyotlarda diagnostik jarayonga **multimodal yondashuv** - ya'ni psixometrik testlar, klinik suhbat, kuzatuv va nevropsixologik baholashni birgalikda qo'llash - eng samarali yo'l sifatida e'tirof etiladi (McClellan et al., 2014). Bundan tashqari, so'nggi yillarda **kompyuterlashtirilgan test tizimlari**,

mobil ilovalar va sun'iy intellekt asosidagi skrining vositalari (Chu et al., 2020) yordamida erta aniqlash imkoniyatlari kengaymoqda.

Mahalliy adabiyotlarda bu mavzu bo'yicha izlanishlar cheklangan bo'lsa-da, O'zbekiston psixologik xizmat tizimida maktab psixologlari va tibbiyot xodimlari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish bo'yicha tavsiyalar mavjud (Xoliqova, 2022). Bu esa xalqaro tajribani milliy amaliyotga integratsiya qilish zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa. O'tkazilgan adabiyotlar tahlili va metodologik izlanishlar shuni ko'rsatadiki, o'smirlik davrida bipolyar affektiv buzilishlarni (BAB) erta va aniq aniqlash psixologik, ijtimoiy va klinik jihatdan nihoyatda muhimdir. Ushbu yosh davrida shaxsiy identifikatsiya, mustaqillikka intilish va emotsional rivojlanish jarayonlari nihoyatda faol kechadi. Shu sababli affektiv buzilishlarning vaqtida aniqlanmasligi nafaqat klinik oqibatlariga, balki o'smirning ijtimoiy moslashuvi, o'qishdagi muvaffaqiyati va kelajakdagi psixologik barqarorligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ilmiy manbalarda ta'kidlanganidek, BAB belgilari o'smirlik davrida ko'pincha boshqa psixologik holatlar bilan aralashib ketadi, bu esa noto'g'ri tashxis qo'yish xavfini oshiradi. Zamonaviy diagnostika vositalaridan foydalanish - psixometrik testlar, klinik suhbat, kuzatuv, nevropsixologik baholash, multimodal yondashuvlar va texnologik yechimlar (kompyuterlashtirilgan test tizimlari, mobil ilovalar, sun'iy intellekt asosidagi skrining vositalari) - bu muammoni bartaraf etishda sezilarli natijalar beradi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, multimodal diagnostika yondashuvi birgina metoddan foydalanganga nisbatan yuqoriroq aniqlik ko'rsatkichlariga ega. Bir nechta manbalardan (o'smirning o'zi, ota-onasi, o'qituvchisi) olingan ma'lumotlarni birlashtirish, statistik tahlil asosida sezgirlik va o'ziga xoslik ko'rsatkichlarini aniqlash, shuningdek, klinik baholash jarayonida xolislikni oshiradi.

O'zbekiston sharoitida mazkur yo'nalish bo'yicha izlanishlar hali keng miqyosda olib borilmagan bo'lsa-da, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, psixolog

va psixiatrlar hamkorligi, shuningdek, ota-onalar va pedagoglarning ruhiy salomatlik bo'yicha bilim va ko'nikmalarini oshirish - diagnostika samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Mamlakatimizda psixologik xizmat tizimini mustahkamlash, diagnostika vositalarini mahalliy til va madaniyatga moslashtirish, zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish orqali o'smirlar ruhiy salomatligini yanada yaxshilash mumkin.

Shunday qilib, o'smirlik davrida bipolyar affektiv buzilishlarni aniqlashda zamonaviy psixologik diagnostika usullaridan foydalanish - erta tashxis qo'yish, davolash strategiyasini to'g'ri tanlash va salbiy oqibatlarining oldini olishda eng muhim omillardan biridir. Bu boradagi ilmiy izlanishlar va amaliy tadbirlar kelgusida nafaqat klinik amaliyotga, balki mamlakat miqyosidagi psixoprofilaktika va psixogigiyena tizimiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed.). Washington, DC: APA.
2. World Health Organization. (2019). *International Classification of Diseases for Mortality and Morbidity Statistics* (11th Revision). Geneva: WHO.
3. Birmaher, B., & Axelson, D. (2006). Course and outcome of bipolar spectrum disorder in children and adolescents: A review of the existing literature. *Development and Psychopathology*, 18(4), 1023–1035. <https://doi.org/10.1017/S0954579406060504>
4. Van Meter, A. R., Moreira, A. L. R., & Youngstrom, E. A. (2016). Meta-analysis of epidemiologic studies of pediatric bipolar disorder. *Journal of Clinical Psychiatry*, 77(10), e1250–e1257. <https://doi.org/10.4088/JCP.14r09600>
5. Fristad, M. A., Weller, E. B., & Weller, R. A. (2011). The Mania Rating Scale: Reliability, validity, and sensitivity. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 31(2), 252–260. <https://doi.org/10.1097/00004583-199203000-00015>

6. Chu, C., Zhang, H., & Wang, Y. (2020). Artificial intelligence-based screening tools for early diagnosis of bipolar disorder in adolescents. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 534–546. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2020.00534>
7. Xoliqova, M. (2022). O'smirlar ruhiy salomatligini ta'minlashda psixologik xizmat tizimining o'rni. *O'zbekiston psixologiya jurnali*, 4(2), 45–53.